

Guidad promenad i Gamla Stan

2022-10-05

Text och foto: T. Ahlsén

Det här referatet innehåller en del historisk information som jag har hittat på "nätet" och bearbetat i viss mån.

Vi var 15 medlemmar som den här dagen samlades framför Riddarhuset för att göra en guidad vandring i Gamla Stan.

Riddarhuset, eller Riddarhuspalatset som det egentligen heter, uppfördes 1641–1674. Det ägs och förvaltas av "Sveriges ridderskap och adel" som värnar det historiska arvet av Sveriges alla adliga släkter.

Vid Riddarhuset går en liten bro över till Riddarholmen som tillsammans med Gamla Stan utgör Stockholms historiska centrum. En välkänd stockholmssilhuett på ön är Riddarholmskyrkan.

Guiden Anders Allard från Uppsala har genomgång innan vi startar promenaden.

Strax intill Riddarhuset ligger Bondeska palatset som uppfördes 1662 – 1793 som bostad åt riksskattmästaren Gustaf Bonde. Under tiden 1731 – 1915 fungerade byggnaden som rådhus, och idag håller Högsta domstolen till här. År 1810 lynchades riksmarskalken Axel von Fersen på Riddarhuset som sträcker sig utmed framsidan på både riddarhuset och Bondeska palatset. **Mer om detta nedan.**

Sveriges kung Gustav IV Adolf avsattes vid en militärkupp den 13 mars 1809. Han efterträddes av sin farbror, hertig Karl, Karl XIII. Men han hade blivit gammal och saknade levande legitima arvingar, varför den danske prinsen Kristian August av Augustenburg valdes till tronföljare. Kronprins Karl August, som namnet ändrades till, var folklig och blev snabbt populär. Under en militärövning 1810 drabbades kronprinsen av ett slaganfall och dog. Rykten gjorde gällande att kronprinsen hade blivit mördad.

Axel von Fersen och hans syster var gustavianer, vilka tidigare verkat för att tronföljden i stället skulle gå till prins Gustav, Gustav IV Adolfs son. Vid kronprins Karl Augusts död blev frågan om tronföljden åter öppen. De adelsmän som avsatt Gustav IV Adolf hade starka skäl att inte vilja se den avsatte kungens son som tronföljare. Vid kronprins Karl Augusts död spreds därför ryktet att han blivit förgiftad och att syskonen Axel von Fersen var de skyldiga. I Stockholm spreds rykten på temat att von Fersen låg bakom dödsfallet.

Den 20 juni 1810 nådde det kungliga liktåget Stockholm där kronprinsens kista skulle föras till slottet. Enligt den tidens protokoll skulle riksmarskalken (Axel von Fersen) eskortera den kungliga likprocessionen genom Stockholm. Stämningen var spänd, nidskrifter och hotbrev florerade. Många hade hört rykten om oroligheter och Stockholms gator flödade av gratis brännvin. Flera personer försökte övertala Axel von Fersen att inte medverka, men han ville fullfölja sin plikt, och dessutom var ju anklagelserna felaktiga.

Redan då processionen passerade Södermalm kastades stenar på riksmarskalkens förgyllda vagn. Stenarna krossade vagnens glasrutor och träffade von Fersen i bland annat huvudet. Vid Hornsgatan tilltog kravallerna och den alltmer tilltagande folksamlingen kallade von Fersen "mördare" medan stenar mm kastades mot vagnen. Vid Kornhamnstorg ökade stenkastningen mot vagnen och hela Stora

Nygatan var fylld av den upprörda folkmassan. Vid de första tvärgränderna på Stora Nygatan rusade den med käppar beväpnade mobben fram till Fersens vagn och inledde misshandeln. Vid Stora Gråmunkegränd kopplades hästarna bort från Fersens vagn, medan resten av det omedvetande liktåget fortsatte upp mot slottet. Huset intill där Fersens vagn stod var det så kallade Hultgrenska huset, Stora Nygatan 6 (idag Stora Nygatan 1), vilket ägdes av Hultgren från poliskåren. Portvakten lyckades dra med sig Fersen in i huset, där det fanns en krog.

Stämningen på krogen blev dock snabbt hätsk och trots hovmarskalken Isaac Lars Silfversparres (som förde befäl över garnisonen i Stockholm) närvaro förvärrades situationen alltmer. Silfversparre drog med sig von Fersen i riktning mot Bondeska palatset för att där försöka få von Fersen i säkerhet. Under tiden fortsatte dock misshandeln. I folkmassan förlorade Fersen greppet om Silfversparres arm och blev åter misshandlad, varvid Fersen bad om hjälp av general Eberhard von Vegesack, som också försökte hjälpa Fersen, men dennes häst stegrade sig och därmed förlorade Fersen greppet om tyglarna.

På Riddarhustorget stod Svea livgarde uppställt med för fot gevär och Fersen fördes av Ehrengranat mot soldaterna till vilka Fersen ropade: "Gossar, fräls mig." Fersen sprang in mellan de uppställda leden och några av soldaterna försökte till en början hjälpa von Fersen genom att rikta bajonetterna mot folkmassan, men major Nils Djurklou, som förde befälet över manskapet, gav order att soldaterna skulle falla tillbaka in i leden, vilket skedde. Ehrengranat försökte förmå Djurklou och major Carl Lovisin att undsätta Fersen, men dessa hade svarat att de inte hade fått order om det och samtidigt yttrade Lovisin att det var olyckligt att soldaterna inte hade sina gevär laddade. Karl XIII hade låtit förbjuda att skarpa skott fick användas av militärerna under kronprinsens begravning, fastän han mottagit två varningar om vad som skulle hända med riksmarskalk von Fersen. Kort tid efter detta låg Axel von Fersen ihjälslagen på Riddarhustorget och ingenting hade gjorts av Svea livgarde för att rädda honom.

Idag är den stensatta gården framför trappan upp till Bondeska palatset begravad under plattorna som täcker HD:s gård. Innan markerade en blankare kullersten platsen där Fersen mördades. Trots olika omläggningar innan påstods stenen (oförklarligt) alltid ha återfunnits på samma plats. Idag går stenen dock inte att hitta.

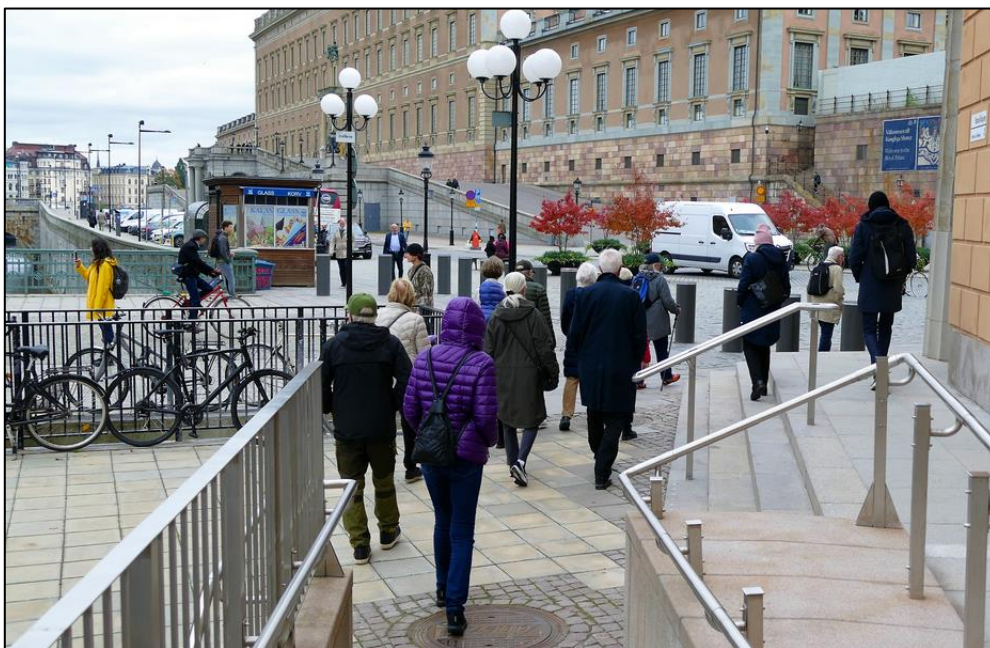

Lars Johan Hierta var tidningsman, bokförläggare, företagare och politiker. Bland annat grundade han tidningen Aftonbladet 1830.

Vacker fasad på Västerlånggatan 3.

Mynttorget med slottet rakt fram. Till vänster Stallbron som leder över till riksdagshuset. I bakgrunden, vid kiosken med den blå skylten, skyvtade vi Liberalernas Johan Pehrson på språng mot riksdagshuset.

Från Västerlånggatan tog vi oss via tunneln Klockjutargränd in till Brantingtorget (se även nästa sida).

Torget som ligger innanför Förvaltningshuset (tidigare Kanslihusannexet) fick sitt namn efter Hjalmar Branting. Kvarterets tidigare bebyggelse revs 1945 i samband med uppförandet av Kanslihusannexet.

Torget har en cirkelrund stenlagd innergård med en diameter av drygt 30 meter. Därunder finns ett garage. Inspiration kom från den cirkelrunda Politigården i Köpenhamn byggd 1924. Gårdens mitt smyckas av Ivar Johnssons skulptur "Morgon" som restes 1962.

Torget kan nås av allmänheten från Västerlånggatan via gångtunnlar som har ersatt de tidigare gränderna Klockgjutargränd, Kolmätargränd och Stenbastugränd som försvann när Förvaltningshuset byggdes.

Den cirkulära byggnad som omger torget sägs innehålla rum eller bostäder för riksdagsmän.

Riddarholmskyrkans tornspira.

Axel Oxenstiernas palats, eller Oxenstiernska palatset, är en flygelbyggnad till ett ursprungligen planerat palats granne med slottet Tre kronor, på stadens mest prominenta tomt vid Storkyrkobrinken 2 och Högvaktsterrassen.

Byggnaden räknas som Stockholms första palats i romersk stil och som ett av de la Vallées och även av den svenska byggnadskonstens mest betydande och välbevarade verk, framför allt vad gäller gatufasaderna.

Palatset började uppföras år 1653 och flygelbyggnaden stod klar på 1650-talet.

Byggnaden var tänkt som en del av ett större palatskomplex, inordnat i de la Vallées slottsomgivningsplan för gamla slottet Tre Kronor. Byggnaden var avsedd att bli det planerade palatsets södra flygel, men efter att Axel Oxenstierna dog år 1654 och hans son Erik dog två år senare, avstannade byggandet och palatset fullbordades aldrig. Familjen Oxenstierna bodde aldrig i palatset.

Palatset blev under 1668–1680 säte för det då nybildade Rikens Ständers Bank, som senare kallades Riksbanken. Efter det att Riksbanken lämnade byggnaden 1680 och flyttade in i nya Södra Bankohuset (invigt 1682) har Oxenstiernska palatset inrymt en rad statliga institutioner, bland annat finansdepartementet.

Tessinska palatset (ljusgula huset bakom trädet i bilden) är ett barockpalats som ligger på Slottsbacken. Palatset uppfördes mellan 1694 och 1701 efter ritningar av Nicodemus Tessin den yngre, och inrymmer idag en paradsvåning från Tessins tid, en representationsvåning samt landshövdingens privatbostad.

Finska kyrkan ligger (i bilden) strax till höger om Tessinska palatset i en charmigt gul byggnad som köptes av den finska församlingen 1725. Innan dess hette byggnaden "Lilla bollhuset", eftersom den vid uppförandet på 1600-talet var avsedd för bollsporter.

Bilden är tagen på platsen Bollhustäppan på Finska Kyrkans bakgård. På marken framför vår guide finns en 15 cm hög skulptur (syns inte på bilden). Statyn heter "Järnpojken" eller "Pojke som tittar på månen". Den skapades 1967 av konstnären Liss Eriksson. Statyn är känd som "Sveriges minsta offentliga monument". På statyn såg vi ett antal mynt och det sägs att man får tur genom att lämna några mynt på platsen.

I den lilla återvändsgränden Staffan Sasses Gränd finns den så kallade Rosenporten från 1580, kanske Stockholm äldsta port. Staffan Sasse var en man som kämpade för Gustav Vasa i det stora bondeupproret även kallat Dackefejden.

Gustav Vasa hade sedan han kom till makten stärkt statsmakten och effektiviserat skatteuppbörden. Många extraskatter tyngde folket. År 1541 lade kungen beslag på 370 kilo silver från småländska kyrkor. Det fanns ett utbrett missnöje med den ogudaktige kungen som hade drivit in kyrkans egendomar och infört "det kätterska lutheriet". Allmogen ville inte överge sina fäders tro.

Redan år 1536 hade Nils Dacke dödat en fogde och levt som fredlös tills han betalade en bot på 200 riksdaler. Han blev ledaren för Dackeupproret efter att han anfällit fogdar och en frälseman.

Dackefejden som startade vid midsommar år 1542 är det största bondeupproret i Nordens historia. Upprorsmannen Nils Dacke organiserade ett överfall på Gustav Vasas fogdar söder om Kalmar och upproret spred sig snabbt till andra delar av Småland.

I november 1542 kontrollerade upprorsmännen större delen av Småland, södra Östergötland och Öland. Kung Gustav Vasa tvingades att förhandla om stillestånd och

den 8 november slöts ett avtal om en ettårig vapenvila. Men Gustav Vasa hade aldrig för avsikt att acceptera en upprorsman vid makten.

I mars 1543 sårades Nils Dacke svårt i en strid med Gustav Vasas legotrupper. Dacke flydde och återupptog inte kampen mot Gustav Vasa förrän vid midsommar. Men kungamakten var för stark och Nils Dacke tvingades fly mot riksgränsen, men dödades några veckor senare. Upproret var nedslaget.

Upprorsmän spårades upp och förhördes under tortyr. Några avrättades och steglades medan andra fick sina gårdar beslagtagna och tvingades betala dryga böter.

Den så kallade "Brända tomten" där fotot av vår guide Anders Allard är taget, är en liten öppen triangelformad plats i hörnet av Kindstugatan och Själagårdsgatan.

Historien berättar att ett hus som stod här förstördes av en brand 1728. Som ett led i att skapa vändplatser för fordon i det trånga Gamla Stan byggdes aldrig huset upp igen. Idag växer en stor hästkastanj här vilken inspirerat den intelligande restaurangen att anta namnet "Under Kastanjen".

På Brända Tomten slutade vår guidade tur och många av oss besökte den nämnda restaurangen för att inta kaffe eller lunch. Tack Anders för en trevlig guidning och en mängd intressant information.